

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Безушко О.А.

студентка,

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ФУНКЦІЇ ВОКАТИВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У сучасній лінгвістиці української мови одним із активно досліджуваних дискусійних питань є типологія та функціональні параметри вокатива. Його здавна виокремлювали в багатьох індоєвропейських мовах світу, зокрема в санскриті, давньоруській, давньогрецькій, латинській, старослов'янській та ін. На сьогодні він уже втрачений у деяких мовах (польській, російській, словацькій), у окремих мовах він зберігся (українській, грузинській, білоруській, румунській, болгарській).

Вокатив здавна привертав увагу мовознавців, його свого часу досліджували І. Вихованець, Л. Булаховський, О. Потебня, І. Кучеренко, С. Єрмоленко, М. Скаб, О. Межов та багато інших науковців, розглядаючи його з різних позицій. Одні називали його «клична форма», цей термін був поширений тривалий час на позначення звертання. Інші ж вважали, що вокатив слід сприймати як відмінкову форму іменника. Про це, зокрема, в своїй праці «Вокатив і інструменталь в українській мові» писав Є. Тимченко [7].

Уперше термін «кличний відмінок» використав 1907 року А. Кримський у своїй «Українській граматиці». У виданні «Сучасна українська літературна мова» (за редакцією І. Білодіда) було спростовано погляд на вокатив як на кличну форму та акцентовано на тому, що неможливо розглядати його поза відмінковою системою, оскільки вона протиставляється формі називного відмінка. На такій позиції стояв і мовознавець О. Потебня [6], стверджуючи, що вокатив є окремим відмінком іменника, бо виконує номінативну функцію та узгоджується в реченні із присудком та займенником другої особи.

У зв'язку з тим, що вокативи вивчаються з різних підходів (формально-граматичного, семантико-синтаксичного, функціонально-структурного тощо), у сучасній лінгвістиці єдиної думки щодо них не існує, більшість науковців вважає вокатив відмінковою формою.

Енциклопедія «Українська мова» подає таке визначення поняття «кличний відмінок»: 1) грамема категорії відмінка іменників, що спеціалізована на вираженні функції звертання, входить у парадигму однини та множини і відрізняється від інших граем сукупністю закінчень; 2) залежна від кличного відмінка іменників і узгоджувана з ним грамема прикметника та інших слів прикметникового морфологічного типу у функції означення, яка входить у парадигму однини та множини і збігається із закінченням називного відмінка прикметника та інших слів із прикметниковим типом відмінювання [8, с. 255]. Також у цьому виданні зазначено, що «кличний відмінок найчастіше вживають у реченнях із дієслівним присудком у формі 2-ї особи наказового способу, в яких іменникове звертання виступає складною синтаксевою зі значенням адресата і потенційного суб'єкта дії».

Дослідниця С. Єрмоленко у своїх «Нарисах з української словесності» пише, що «вокатив, або кличний відмінок, – форма іменника, що називає особу (персоніфікований предмет), до якої звернена мова. Іменники I-ї відміни у кличному відмінку мають закінчення -о, -е/-є, -ю. Напр.: *жіноко, мамо, Насте, земле, Галю, кумцю*. Іменники II-ї відміни у кличному відмінку мають закінчення -е, -у/-ю, -и. Напр.: *чоловіче, сину, батьку, лікарю, Господи* [3, с. 76].

Спіраючись на різні визначення поняття вокатива як відмінкової форми, досить важко з'ясувати його домінантне значення: привернення уваги в процесі комунікації, ідентифікування адресата мовлення чи спонування до дії – оскільки всі ці функції в ньому поєднанні. Наприклад: *Молодій душе / радій обновам – / лавровий вінок стає терновим...* (Римарук І. «Обнови»); *Н-но, Машико, не брикайся, – мовила мама й знову завела двигун.* (Мензатюк З. «Гасмниця козацької шаблі»); *Пане добродію, почекайте-но, я хочу Вам ще щось сказати!* (Домонтович В. «Без ґрунту»).

Які ж функціональні параметри має вокатив у сучасній українській мові? Енциклопедія «Українська мова» первинною

функцією кличного відмінка називає іменникове **звертання**, яке виступає складною синтаксевою зі значенням адресата і потенційного суб'єкта дії [8, с. 255]. Наприклад: *Дівчата, що ви! Це чудовий колір! (Це він так звертався до дружини й доньки); Мій друже, вийми з рота кукурудзу!* (Мензатюк З. «Таємниця козацької шаблі»).

Покликаючись на праці І. Вихованця [2], І. Кучеренка [5], можна виділити наступні функції вокатива як кличного відмінка:

1) **Ідентифікаційна (номінативна) функція**, що полягає в називанні адресата мовлення за допомогою форм звертання, які реферують статеві, вікові, статуснорольові характеристики адресата, стосунки між ним та мовцем: *Агов, мої маленькі чортенята! / З-під свити я вас випущу на світ...* (Андрухович Ю. «Пісня мандрівного спудея»); *Пробач мені, мила, / Яви свою милість, пробач мені...* (Ірванець О. «Прощальний романс»).

2) **Встановлення контакту – функція**, пов'язана із комунікативною поліфункційністю вокатива та полягає у налагодженні комунікативного контакту із необхідним адресатом з-посеред учасників ситуації мовлення. Так, у своїй статті «Маніпулятивний потенціал звертань-загальних назв» І. Шкіцька пише, що «за допомогою звертань мовець може встановлювати, підтримувати та завершувати контакт зі співрозмовником, привертати та переключати його увагу...» [9, с. 59]. Наприклад: *Та куди там їй, паніматко, на прощу ходити, хай-но підросте ще..! Подай-но мені, доцю, коли ласка твоя, води напитися* (Забужко О. «Казка про калинову сопілку»).

3) **Апелятивна функція**, яка реалізується, коли мовець має на меті спонукати свого співрозмовника слухати чи до спілкування через використання вокатива у формі імені, прізвища, прізвиська, як-от: *Це мій перший серйозний виступ, пані Дарино, прийдіть, будь ласка, ... дуже Вас прошу! Антуане, ти не почув?* (Забужко О. «Музей покинутих секретів»).

4) **Емотивна функція** – використання звертання-характеристики особи (або предмета) із певного боку, у якому виявляється експресивне забарвлення, що виражає емоційно-оцінне ставлення мовця. Наприклад: *Дурна ти дівко, за таким паливодою весь вік би*

сльозами вмивалася, колись іще дякуватъ будеш, як до розуму дійдеш; Чи ти ба, яка мудрована! – стояв, і далі не випускаючи її з рук... (Забужко О. «Казка про калинову сопілку»).

5) **Синтаксична функція**, що полягає у використанні вокативних речень-слів із метою ініціації та підтримки інтерперсональних стосунків. Такі речення складаються тільки зі звертань і, називаючи адресата комунікації, ще передають якісь почуття: докір, радість, незадоволення, обурення, заборону, оклик тощо. Саме експресивна складова й відрізняє вокативні речення від простих номінативних звертань. Наприклад: *Іване, брате, друже, товаришу вірний!* (радість від зустрічі); *Марійко! Марійко! Годі тобі! Людей соромся...* (докір).

Отже, дотепер проблема функціональних параметрів вокативів у мовознавстві є дискусійною, оскільки їх диференціація не завжди є цілком умотивованою. Використання в українській мові кличного відмінка має прагматичний характер, але перелічені функції засвідчують його регулятивний потенціал. Кличний відмінок є мовним індикатором реалізації міжособистісних стосунків у соціумі. Використання вокативу дає змогу ефективно керувати комунікативним процесом, по-різному репрезентуючи адресата.

Список використаних джерел:

1. Булаховський Л. А. Клична форма (вокатив) / Л. А. Булаховський. Вибрані праці в п'яти томах. Т. II – Київ, 1977. – 631 с.
2. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – Київ: Наук. думка, 1987. – 231 с.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – Київ, 1999. – 431 с.
4. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – Київ, 1992. – 400 с.
5. Кучеренко І. К. Вокатив як виразник функціонального члена речення і так зване звертання / Проблеми синтаксису: праці міжвузівської наукової конференції з питань синтаксису. – Львів, 1993. – С. 64–73.
6. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. III – Москва : Просвещение, 1968. – 551 с.
7. Тимченко Є. К. Вокатив і інструменталь в українській мові. – Київ: Вид-во ВУАН, 1966. – 118 с.

8. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – Київ, 2004. – 828 с.

9. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивний потенціал звертань-загальних назв / Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія Мовознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2011. – Випуск 2(19). – 12 с.

10. Юзвяк І. Особливості викладання кличного відмінка на заняттях з української мови як іноземної / Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2019. – Випуск 14. – С. 197–205.

Костенко О.О.

кандидат філологічних наук,

провідний бібліограф Гоголезнавчого центру,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

**МЕХАНІЗМИ ПАМ'ЯТІ ТА КАТЕГОРІЯ ЧАСУ
В КООРДИНАТАХ СУБ'ЄКТИВНОСТІ
(ХУДОЖНЬО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
ОПОВІДАННЯ «КУПЛЯ» В. ВИННИЧЕНКА)**

Герої В. Винниченка – це першочергово тілесні створіння, їхнє буття не мислиме поза реальним світом, проте вони не стільки вміщені в нього, скільки зрощені з ним, розчинені в ньому за посередництвом «інтенційної тілесності». Та коли в ранніх творах акцент робиться на самому феномені життя, його переживанні, важливим лишається момент чуттєвого контакту з дійсністю, то в подальшій творчості фокус уваги зміщується з фізіології на психологію переживання. Концепція «життя як довгий ряд почувань» («Контрасти») трансформується в ідею «людина – це рух переживання» («Олаф Стефензон»).

Етапним у цьому контексті можна вважати оповідання «Купля». Вже від початку привертає увагу поява автодігетичного наратора, який розповідає власну життєву історію і фігурує в ній як головний учасник. Це сприяло послабленню ваги до подієвого сюжету, спрямовувало фокус уваги на характер сприймання та переживання